

Тактики нейтралізації когнітивного дисонансу в комунікації персонажів сучасних французьких детективних романів

О. В. Кравченко

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: opanashchenko@ukr.net

Paper received 27.10.16; Accepted for publication 05.10.16.

Анотація. Когнітивний дисонанс як незбіг когнітивних елементів у системі знань, є психологічно дискомфортним, а відтак викликає прагнення індивіда до його нейтралізації. У статті проаналізовано такі тактики усунення когнітивного дисонансу у комунікації персонажів як роз'яснення, резюмування, конкретизація та узагальнення. Дослідження виконано на матеріалі текстів сучасних французьких детективних романів.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, комунікація персонажів, комунікативна тактика, сучасний французький детективний роман.

З формуванням антропоцентричної парадигми у 70-х роках минулого століття, у лінгвістиці почала приділятися роль вивченню саме внутрішнього світу і психологічного стану індивіда, що знаходить безпосереднє відображення у тих мовних засобах, які він використовує у своєму мовленні. Однак сучасні тенденції лінгвістичних досліджень характеризуються розширенням поняття антропоцентричності, фокус зацікавленості яких переміщується з мовленнєвої дії індивіда на вивчення саме його взаємодії з іншими представниками соціуму [2, с. 97]. Сучасні лінгвісти (С. Л. Голощук (3), Л. М. Мінкін (6), Е. І. Морозова, І. С. Шевченко (9; 10) інтегрують комунікативний та когнітивний підхід до дослідження мови, зосереджуючи вивчення на взаємозв'язку мисленнєвих та мовленнєвих явищ, та вказуючи на появу нової комунікативно-когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень [3, с. 56; 9, с. 7]. Проте досі малодослідженим у лінгвістиці залишається феномен когнітивного дисонансу (КД), незважаючи саме на його комунікативно-когнітивну природу. Відтак, з одного боку КД є психологічним феноменом, який полягає у зіткненні несумісних когнітивних елементів у системі знань індивіда [8, с. 29], що відтак вказує на розумову сутність його виникнення, проте будучи психологічно дискомфортним, він може бути нейтралізований у процесі мовної взаємодії з учасниками соціальної групи [там само, с. 222]. Це пояснюється тим, що комунікація є джерелом пізнання, процесом обміну інформацією між її учасниками, в той час як одним зі шляхів усунення КД є отримання нових фактів, які додадуть когнітивні елементи до системи знань індивіда, вилучаючи ті незбіги, що виникли [8, с. 39].

КД також знаходиться у тісному зв'язку з виникнення емоцій. Так, представники когнітивної теорії емоцій вважають, що когнітивна оцінка ситуації індивідом впливає на характер емоційного переживання [12; 13; 16]. Коли між очікуваними й дійсними результатами діяльності, новою інформацією та фактами відомими індивіду є розбіжність, тобто КД, то виникають негативні емоції як наслідок внутрішнього дисбалансу та дискомфорту, і водночас, збіг очікуваного й реального результату (когнітивний консонанс) зумовлює появу позитивних емоцій, задоволення, балансу [5, с. 93]. Відтак, у сучасних французьких детективних романах у комунікації персонажів нейтралізація КД розгортається із залученням

двох стратегій: 1) через спонукання до зміни емоційно-психологічного стану героя, тобто з апеляцією до емоцій адресата; 2) зі зверненням до фактів, логічного розуміння проблеми виникнення КД, тобто з апеляцією до розуму. Як зазначав відомий лінгвіст Ш. Баллі, у комунікативному акті рідко зустрічається наявність лише або емоційного або логічного компоненту [1, с. 143], саме тому при нейтралізації КД часто спостерігаємо саме поєднання двох вищезазначених стратегій.

Метою представленого дослідження є висвітлення комунікативних тактик нейтралізації КД з апеляцією до розуму адресата.

Матеріалом розвідки є тексти сучасних французьких детективних романів, зокрема Александри Шварцброд "Adieu Jérusalem", Каріма Мікке "Arabe Jazz" та Антуана Шайнаса "Pur", які у 2010, 2012 та 2014 роках були нагороджені щорічною французькою літературною премією Grand prix de littérature policière як найкращі детективні романи.

Однією з тактик апеляції до розуму, яка вживається для нейтралізації КД є **роз'яснення**, за допомогою якої один персонаж логічно пояснює іншому ті факти, що виявилися несумісними, часто з залученням нових додаткових даних. Наведемо приклад:

Nausées, maux de tête, difficultés respiratoires...Les autorités sanitaires locales ont d'abord cru à une épidémie de grippe...[...]

– Avec la chaleur qu'il fait là-bas ?

Bowles haussa les épaules.

– Je ne suis pas spécialiste mais il arrive aux virus de muter...Au Mexique, il faisait chaud quand le virus A (H1N1) est apparu en 2009 [15, с.105].

Одна з героїнь повідомляє про те, що враховуючи певні симптоми хворих, місцева санітарна служба запідозрила епідемію грипу (*Les autorités sanitaires locales ont d'abord cru à une épidémie de grippe*). Беручи до уваги, що ці обставини мали місце у Мексці, то у одного з учасників комунікації, це спровокувало несумісність у його системі знань між спеком, яка панує в тому місті (*Avec la chaleur qu'il fait là-bas*) та власне його попередніми фоновими знаннями про місце з більш холодним кліматом як такими, де традиційно поширюється епідемія грипу. Героїня вдається до спроби нейтралізувати його КД, роз'яснюючи ті факти, які спровокували цей психологічний незбіг. Це здійснюється з наданням раціонального

логічного факту: що вірус здатен мутувати (*il arrive aux virus de muter*). Крім того, для тактики роз'яснювання характерним є використання висловлювань, які орієнтують сприйняття наданої інформації як істинної, однак з наслідком особистих орієнтирів мовця [4, с. 401]. В запропонованому уривку, таким мовним виразом є *Je ne suis pas spécialiste*, що надає певний відтінок суб'єктивності наданим фактам. Саме поєднання логічного аргументу, що підкріплюються конкретним прикладом (*Au Mexique, il faisait chaud quand le virus A (H1N1) est apparu en 2009*) з мовними засобами вираження суб'єктивності, покращує перцепцію інформації, оскільки не представляючи її як повністю істиною, активізує інтелектуальні здібності адресата, залучаючи його до співпраці і прийняття власного рішення щодо правдивості наданих фактів. Таким чином, така репліка апелює до розуму адресата повідомлення, і надає інформацію, яка здатна доповнити його систему знань, усуваючи певні незбіги, а відтак і КД.

Іншою комунікативною тактикою, яка належить до стратегії апеляції до розуму є **резюмування**. Звернімося до уривку, в якому вона використовується для усунення КД:

– *On veut savoir qui l'a tuée, vous comprenez. On ne veut pas qu'il arrive du mal à nos frères, mais on veut savoir.*

Bintou fixe Rachel, les larmes roulent sur ses joues.[...]

– *Vous ne voulez pas qu'il leur arrive du mal, mais vous voulez la vérité. Je pense qu'il va falloir choisir, hélas.* (14, с. 223)

В наведеному уривку героїня, з одного боку, хоче знати, хто вбив її подружку (*On veut savoir qui l'a tuée*), але з іншого, вона не бажає зла своїм братам, які можуть бути причетні до скоєння злочину (*On ne veut pas qu'il arrive du mal à nos frères*). Таким чином, наявність альтернатив і необхідність обрати одну зі сторін, викликає у героїні КД, який знаходить вираження у описі її фізіологічного стану, зокрема сліз, що котяться по її щоках (*les larmes roulent sur ses joues*). Така реакція вказує на її внутрішній конфлікт, боротьбу, складність і неможливість прийняти рішення через наявність альтернатив, які є однаково важливими для неї.

Її партнером по комунікації є жінка-поліцейський, яка намагається підтримати героїню і нейтралізувати її КД, однак залишається при цьому неупередженою у прийнятті того чи іншого рішення. За таких обставин комунікативною тактикою до якої удається поліцейський є резюмування, тобто підведення підсумків щодо думок та ідей висловлених партнером по комунікації, з використання інших слів та виразів (17).

Враховуючи той факт, що героїня переживає КД, то її репліка окрім логічного компоненту, що надає безпосередню інформацію, містить також і емотивний, до нього належить дворазовий повтор виразу – *On veut savoir*, а також – *vous comprenez*. Поліцейський у своїй репліці-відповіді, здійснюючи резюмування, прибирає усі емотивні вирази і залишає лише інформативний компонент, перефразовуючи його (*Vous ne voulez pas qu'il leur arrive du mal, mais vous voulez la vérité*), з використання як інших слів (*la*

vérité), так і з відповідними замінами займенників (*on – vous; à nos frères – leur*), а також підбиває підсумок про необхідність здійснення вибору (*Je pense qu'il va falloir choisir, hélas*). Таким чином, поліцейський організовує, впорядковує думки героїні, що дозволяє останній почути власне висловлювання та особисту позицію зі сторони. Тактика резюмування сприяє нейтралізації КД адресата повідомлення, оскільки дає йому можливість по-іншому зрозуміти свою точку зору, отримавши її від іншого у вигляді сконденсованої згушеної логічної думки, крім того у поєднанні з висновками.

Наступною комунікативною тактикою апеляції до розуму, з використання якої здійснюється нейтралізації КД, є **конкретизація**. Вона відображає звуження інформації, яка міститься в репліці-відповіді по відношенню до інформаційного об'єму початкової репліки з метою конкретизації її змісту. Конкретизація може бути досягнута різними мовними засобами, які базуються на опозиції “загальне-часткове”. (7, с. 80-81) Розглянемо приклад її використання у комунікації персонажів сучасного французького детективного роману:

– *Je n'ai jamais eu de copine, je n'ai jamais baisé avec un mec non plus. Ça n'a jamais trop compté pour moi, je crois. Moins que la dope, ou la chimie, ou Bob Marley... Je ne sais pas comment t'expliquer.*

– *Je comprends. Je comprends très bien, je ne voulais pas... Enfin, je ne sais pas, j'avais besoin de savoir... Je ne sais même pas pourquoi...*

– *Le rabbi va me trouver une femme.*

– *Une femme ?*

– *Oui, une Française, la fille d'une des fidèles de son cousin qui est rabbi à Paris. Une jeune fille bien... Tu imagines, moi, Dov, de Wichita, Texas, avec une juive parisienne!* (14, с.149-150)

Один з персонажів повідомляє своїй подрузі, що його релігійний наставник знайде йому дружину (*Le rabbi va me trouver une femme*). Така інформація проковує у партнерки по комунікації КД, оскільки не збігається з фактами наданими самим героєм у його попередній репліці: що він ніколи не мав стосунків (*Je n'ai jamais eu de copine, je n'ai jamais baisé avec un mec non plus*), оскільки вони не були важливими для нього (*Ça n'a jamais trop compté pour moi*), у порівнянні з іншими сферами інтересів його життя (*Moins que la dope, ou la chimie, ou Bob Marley*). Щоб усунути КД героїні, персонаж вдається до тактики конкретизації. Відтак, слово широкої семантики – *femme n. f.* (Etre humain du sexe féminin; épouse (18), що використовується у репліці, яка спровокувала КД, замінюється на іменники з вужчим лексичним значенням: *une Française n. f.* (De France (18), *une fille n. f.* (Personne jeune ou enfant du sexe [там само]), *une juive n. f.* (Personne qui professe la religion judaïque [там само]), де кожен уточнює, доповнює і розкриває зі свого боку суть предмету обговорення. Крім того, конкретизація здійснюється також шляхом вживання прикметників – *jeune adj.* (Qui est peu avancé en âge (18), *parisienne adj. f.* (De Paris [там само]), які деталізують основні поняття вираженні іменниками, роблячи їх доступними для конкретно-чуттєвого сприйняття. Конкретизація також здійснюється через надання додаткової інформації представленої з вико-

ристанням складнопідрядних конструкцій (*la fille d'une des fidèles de son cousin qui est rabbi à Paris.*) Таким чином, широке поняття “*femme*” звужується до чітко визначених окремих характеристик, які надають додаткову інформацію. Відтак факт появи жінки у житті чоловіка, який не цікавиться стосунками стає більш вмотивованим з отриманням нових даних, якостей, що позитивно характеризують дівчину, які заповнюють лакуни у системі знань героїні, і покликані нейтралізувати спровокований незбіг з попередніми відомостями.

Окрім конкретизації, тактикою усунення КД є **узагальнення**, яка полягає у розширенні об'єму одного із семантичних компонентів початкової репліки (7, с. 82). Наведемо приклад:

– *Des témoins, à la station-service où vous vous êtes arrêtés deux kilomètres avant, comme nous l'avons signalé hier, ont fait état d'une dispute entre vous et votre femme. Vous voulez m'en dire plus ?*

– *Des témoins ?*

– *Oui, des témoins.*

– *Il s'agissait d'une dispute sans conséquence. Une dispute comme en vivent tous les couples, j'imagine. Une histoire du quotidien.* (11, с. 51)

Відповідно до сюжету розвитку подій твору, які передують наведеному уривку діалогу, поліцейський переживає КД через незбіг певних фактів у розслідуванні злочину. Так, одні факти вказують на непричетність чоловіка до загибелі його дружини, але водночас є свідки, яка вказують на сварку між подружжям незадовго до вбивства (*Des témoins[...] ont fait état d'une dispute entre vous et votre femme.*) Заради усунення незбігів інформації, слідчий викликає на допит чоловіка, який у своїй репліці намагається нейтралізувати КД першого. Це здійснюється з залученням тактики узагальнення. Це пояснюється тим, що КД – соціальний феномен, саме тому при його виникненні та нейтралізації, важливою є кількість

людей, які розділяють певну точку зору. Якщо індивід притримується позиції, яка є домінуючою у його соціальному оточенні, то при отриманні точки зору, яка є протилежною, КД може або взагалі не виникнути, або бути незначним. Якщо ж навпаки, протилежну думку мають більшість членів соціальної групи, то це є важливою умовою для появи КД (8, с. 222-223). Саме тому, у нейтралізації КД, при наявності декількох позицій, що не збігаються, індивід також схильний приєднатися до тієї, яка є домінуючою у його соціумі, і якої притримується більшість його представників. Так, у своїй репліці герой заміняє лексичну одиницю на позначення окремих представників соціуму – *vous et votre femme*, на відповідну, що номінує більшість представників суспільства – *tous les couples*, а іменник на позначення однієї сварки – *une dispute* узагальнюється позначенням щоденної історії – *histoire de quotidien*. У спробі нейтралізувати КД поліцейського, герой представляє їх сварку з дружиною як звичайний факт, як дію, яка є властивою для усіх сімей, а відтак це має усунути КД у слідчого і змусити його приєднатися до позиції притаманної для більшості соціуму.

Отже, нейтралізація КД у комунікації персонажів сучасних французьких детективних романів реалізується з використанням таких мовних тактик як роз'яснення, резюмування, конкретизація та узагальнення, які здійснюють апеляцію до розуму адресата, який переживає КД. Відтак, їх метою є намагання усунути психологічний дискомфорт партнера по комунікації через логічне розуміння дисонуючих фактів, з використанням як додаткової нової інформації (у тактиках роз'яснення та конкретизації), так і через тактичне представлення несумісних фактів (у тактиках резюмування та узагальнення). На перспективу дослідження виноситься подальший розгляд стратегій та тактик нейтралізації КД, зокрема з апеляцією до емоцій адресата повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное / Шарль Балли. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 392 с.
2. Безугла Л. Р. Лінгвістична прагматика та дискурсивний аналіз / Л. Р. Безугла // *Studia philologica*. — 2012. — Вип. 1. — С. 95—100.
3. Голощук С. Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу [Електронний ресурс] / С. Л. Голощук // *Науковий вісник Національного університету “Львівська політехніка”* — 2007. — № 586. — Р. 56—59. — Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/16_36.pdf
4. Ділай М. П. Комунікативна тактика роз'яснення в англомовній протестантській проповіді / М. П. Ділай // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. — Розділ VII. Комунікативна лінгвістика. — 2009. — №5. — С. 399-404
5. Илин Е. П. Эмоции и чувства. 2-е изд. / Евгений Павлович Ильин. — Спб. : Питер, 2013. — 783 с.
6. Минкин Л. М. К проблеме соотношения мышления, языка и речи / Л. М. Минкин, С. А. Моисеева // *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. — 2004. — № 635. — С. 103 — 109
7. Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу : до проблеми типології та характеристики / [Липко І. П., Артеменко Т. М., Зайцева М. О., Міщенко В. Я.] під ред. І. П. Липко. — Харків : БУРУН і К, 2014. — 204 с.
8. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса : пер. с англ. / Леон Фестингер. — СПб. : Речь, 2000. — 320 с.
9. Шевченко И. С. Когнитивно-коммуникативная парадигма и анализ дискурса / И. С. Шевченко // *Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : Монография / Под общ. ред. Шевченко И. С.* — Харьков : Константа, 2005. — С. 7—14
10. Шевченко И. С. Дискурс как когнитивно-коммуникативная деятельность / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // *Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / Под общ. ред. Шевченко И. С. : Монография* — Харьков : Константа, 2005. — С. 15—19
11. Chainas A. *Pur* / Antoine Chainas. — P. : Gallimard, 2013. — 308 p.
12. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary-Survey of the Field / F. Danes // *Preprints of the Plenary Session papers of the XIV-th International Congress of Linguists*. Berlin, 10-15 August 1987. — Berlin, 1987. — P. 272—291.
13. Gray W. Emotional-cognitive structuring : A new theory of mind / W. Gray // *Forum for correspondence and contact*. — 1973. — V 5. — P. 1—6.
14. Miské K. *Arabe Jazz* / Karim Miské. — P. : Viviane Namy, 2012. — 301 p.
15. Schwartzbrod A. *Adieu Jérusalem* / Alexandra Schwartzbrod. — P. : Stock, 2010. — 407 p.

16. Sherer K. R. Vocal affect expression: A review and a model for future research / K. R. Sherer // Psychol. Bull. — 1986. — Vol 99(2). — P. 143—165
17. www.eduportal44.ru/sharya_r/12/DocLib36/.../Коммуникативные%20техники.pdf
18. www.larousse.fr/dictionnaires/francais

REFERENCES

1. Balli Sh. French stylistics. Second Edition, Stereotyped / Sharl Balli. — Moscow : Editorial URSS, 2001. — 392 p.
2. Bezuhla L. R. Linguistic Pragmatics and discourse analysis / L. R. Bezuhla // Studia philologica. — 2012. — Issue 1. — P. 95—100
3. Holoshchuk S. L. Cognitive-communicative peculiarities of incentive discourse [Electronic resource] / S. L. Holoshchuk // Scientific Bulletin of National University " Lviv Polytechnic" — 2007. — № 586. — P. 56—59. — Access : http://vlp.com.ua/files/16_36.pdf
4. Dilai M. P. Communicative tactic of explanation in English protestant sermons / M. P. Dilai // Scientific journal of Lesya Ukrainka Volyn State University. — Part VII. — Communicative linguistics. — 2009. — №5. — P. 399—404
5. Ylyn E. P. Emotions and feelings. Second edition. / E. P. Ylin // Saint-Petersburg : Piter, 2013. — 783 p.
6. Mynkyn L. M. To the problem of relationship between language and thinking / L. M. Mynkyn, S. A. Moiseeva // The Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University — 2004. — № 635. — P.103 — 109
7. Essays on linguistic analysis of discourse : to the problem of typology and characteristic features [Lypko I. P., Artemenko T. M., Zaitseva M. O., Mishcheko V. Ia.] edited by I. P. Lypko. — Kharkiv : Burun I K, 2014. — 204 p.
8. Festinger L. A Theory of Cognitive Dissonance : translation from English. / L. Festinger. — Saint-Petersburg : Rech, 2000. — 320 p.
9. Shevchenko I. S. Cognitive-communicative paradigm and discourse analysis / I. S. Shevchenko // Discourse as cognitive-communicative phenomenon : monograph / edited by I. S. Shevchenko – Kharkiv : Konstanta, 2005. – P. 7-14
10. Shevchenko I. S. Discourse as cognitive-communicative activity / I. S. Shevchenko, E. I. Morozova // Discourse as cognitive-communicative phenomenon : monograph / edited by I. S. Shevchenko — Kharkiv : Konstanta, 2005. — P. 15-19

Tactics of cognitive dissonance neutralization in characters' communication of modern French detective novels Kravchenko O. V.

Abstract. Cognitive dissonance is discrepancy between cognitions in the human knowledge system, which is psychologically discomfortable, thus it provokes a drive to rid it. The paper analyses the communicative tactics of neutralization of cognitive dissonance in characters' communication such as explanation, summarizing, concretization and generalization. The research is based on the texts of modern French detective novels.

Keywords: *cognitive dissonance, characters' communication, communicative tactics, modern French detective novel.*

Тактики нейтрализации когнитивного диссонанса в коммуникации персонажей современных французских детективных романов

О. В. Кравченко

Аннотация. Когнитивный диссонанс как несовпадение когнитивных элементов в системе знаний индивида, является психологически дискомфортным, следовательно, он провоцирует стремление к его нейтрализации. В статье проанализировано такие тактики устранения когнитивного диссонанса как разъяснение, резюмирование, конкретизация и обобщение. Исследование проведено на материале текстов современных французских детективных романов.

Ключевые слова: *когнитивный диссонанс, коммуникация персонажей, коммуникативная тактика, современный французский детективный роман.*